Kupán Árpád

A szép egység, amely nem születést, nem fényt, hanem érdemet tekint

Kazinczy Ferenc és a magyar szabadkőművesség

A magyar felvilágosodás kiemelkedő alakja, író, műfordító, irodalomszervező, a magyar nyelvújítás vezére – így jellemezhetjük Érsemjén zseniális szülöttjének, Kazinczy Ferencnek a sokoldalú tehetségét, páratlan nagyságát. Az alábbiakban egy kevésbé ismert, sokáig elhallgatott szerepéről, tevékenységéről számolok be. Miért volt ez sokáig tabutéma, miért tagadták vagy hallgatták el, illetve teszik ezt ma is? A válasz a szabadkőművesség ellentmondásos megítélésben keresendő. Jelen írásomnak nem tárgya és nem célja az ezzel kapcsolatos viták, vélemények ütköztetése, vagy akár valamilyen állásfoglalás megfogalmazása. Inkább arra térek ki, hogyan került Kazinczy kapcsolatba a szabadkőművességgel, mit látott ő benne, mit várt tőle, és milyen szerepet vállalt e mozgalomban.

Kupán Árpád (1938, Dobra) történész, érdemes tanár. Kolozsváron szerzett történelemtanári diplomát 1958-ban, tanított Zetelakán, Kárászteleken, Mezőtelegden, volt levéltáros, vezetett diákszínjátszó kört, helytörténeti kutatásokat folytatott. Mezőtelegd társmonográfusa, többkötetes ismeretterjesztő közíró, Nagyváradon él. 2009-ben Magyar Kultúráért díjjal tüntették ki.

A Kazinczy szabadkőműves voltát tagadók csupán a jakobinus mozgalommal való kapcsolatáról beszélnek, pedig annak nem sok köze volt a szabadkőművességhez. Maga Kazinczy viszont nem titkolta, hanem számos alkalommal kinyilvánította rokonszenvét, egyetértését a mozgalommal, és későbbi tagsága bizonyított tény. Így visszaemlékezésében feljegyzett egy 1783-ban történt esetet, amikor Pesten néhány ifjú egy este a politika és az irodalom napi eseményeiről beszélgetett. Az egyik fiatal lekicsinylően nyilatkozott a szabadkőművességről. Bolondságnak tartotta, hogy sokan egy olyan titkos társaságba vágyódnak, amelynek céljait, törekvéseit, törvényeit nem ismerik, sőt még a tagjai is alig. Szerinte a legtöbb embert csak a hiúság vezette oda, hogy különbnek látszódjék, mint a másik. Kazinczy leírja saját válaszát erre: „Én pedig, mondám nagy tűzzel, nem ismerek nagyobb szerencsét, mint azt, ha valaki kőműves lehet. Én kimondom, hogy az nem vagyok, de meg nem szűnök mindent elkövetni, ami szükséges, mindaddig, míg azzá nem lehetek. Nem elég-e az a biztatás, hogy ott minden vallás tiszteletben van? Mindenki azt követheti e részben, amit lelkiismerete javall? Nem elég, ha az uralkodás ellen munkájukban semmi sincs? És hogy ők új tisztet és kötelességet senkire sem tesznek, de azt, amire mindenki köteles, még szentebbül kívánják? Rossz és érdemtelen tagot semmi társaság nem óhajt, semmi sem tűr. A kőművesség tehát jókat keres, jókat vesz fel. És aztán az a szép egység, amely nem születést, nem fényt, hanem érdemet tekint! Ferenc császár, Mária Terézia férje egy lozsiban egy konziliariussal, egy koncipistával, egy hadnaggyal, egy franciscanussal, egy kálvinista és egy rác pappal, s ott felvett süveg-

gel mindenike, s ott mint barát és barát, mint testvér és testvér! Képzelhettek-e istenibb pillanatot, mint az volna, ha őket látnátok a virtus nevében egyesítve."

Felvetődik a kérdés: honnan ismerhette az ifjú Kazinczy a szabadkőművességet? Valószínű, még eperjesi és kassai patvaristáskodása idején szerezte ismereteit, mert ezekben a városokban akkor már szabadkőműves-páholyok működtek. Bővebbet bécsi tartózkodása idején hallhatott róluk, amikor a kassai tankerület iskolaügyi előadójaként gyakran megfordult a császárvárosban, részt vett az ottani kulturális rendezvényeken, megismerkedett felvilágosult gondolkozású emberekkel. Egy ízben Pesten egy fogadóban szállt meg gróf Török Lajossal, a debreceni kerületi tábla elnökével, aki ekkor *Az erényes kozmopolita* nevű miskolci páholy főmestere volt. Kapcsolatba lépett vele, s ígéretet kapott, hogy a gróf támogatni fogja felvételét. És valóban, 1784. január 16-án felvették a fent említett páholyba. Kazinczy nemcsak páholytag, hanem komolyan tevékenykedő szabadkőműves is lett. Bízott a felvilágosodás eszményének hódító erejében, az emberiség boldogulásának alapjaként tekintette, s ezért mindent megtett. A vallásbeli felvilágosodást a haladás szükséges elemének tekintette, harcolt írásaiban és a vármegyei közgyűlési felszólalásaiban is a felekezeti türelmetlenség ellen, amit a nemzeti haladás egyik legfőbb akadályának tekintett. Vármegyei hivatalát is azért váltotta fel az iskolaügyi előadói tiszttel, mert úgy vélte, így jobban szolgálhatja a felvilágosodás ügyét.

A haladás egyik fő akadályát a sajtószabadság hiányában látta, s ezért is elszántan küzdött. Síkra szállt minden kiváltság ellen, s így vált tevékenysége mindinkább szabadkőműves jellegűvé. 1785 végén a miskolci páholy megszűnt, mivel II. József császár rendelete csak ott engedélyezte páholyok működését, ahol kormányszék is volt. Kazinczyt a páholy kötelékének megszűnése sem távolította el a szabadkőművességtől. Bevitte a szövetségbe öccsét, Lászlót is. Kapcsolatot, összeköttetést teremtett azokkal az írókkal, gondolkodókkal, akikről tudta vagy feltételezte, hogy szabadkőművesek. Így Kovachich Márton Györggyel, a *Mercur von Ungarn* szerkesztőjével, barátságot köt Földi Jánossal, testvérként fordul Báróczi Sándorhoz, a kiváló testőríróhoz. Nem bizonyított, de Abafy Lajos, a magyar szabadkőművesség legelismertebb történetírója szerint az 1790-ben felélesztett váradi-bihari páholynak, a Probitate – Becsületesség címzettűnek, amely akkor Álmosdon működött, Péchy Imre bihari alispán és országgyűlési képviselő birtokán, Kazinczy Ferenc is tagja volt.

Kazinczy szabadkőművesi feladatát a lelkek felvilágosításában és a tudás terjesztésében látta. 1790-ben e célból indított Kassán egy „hónapos írást" – „a józan gondolkozásnak, igaz ízlésnek és a magyar történeteknek megsegéllésére". A folyóirat címéül saját szabadkőműves nevét, az Orpheust adta. Különben ez volt az első magyar szabadkőműves folyóirat, amely a profánokhoz (nem szabadkőművesekhez) is szólt, és a szabadkőművesség elveit hirdette.

Erdélyi szemmel nézve, a legfontosabb az Aranka Györggyel való kapcsolata. Egyik, hozzá írt levelében megkérdezte tőle, vajon nem szabadkőműves-e. Az igenlő válaszra így reagált: „Arankát szerzetes barátja Orpheus szent csókkal öleli. Érezd szentül, szeretett barátom, érezd, mennyire ragadott el azon támadott örvendezésem, hogy téged nem csak barátomnak, hanem szerzetes atyafiamnak szólíthatlak." És ezentúl majd minden levelében szólt a szabadkőművesség feladatairól. Íme, hogyan írt 1790. március 25-én Arankához címzett levelében: „Én nekem a kőművesség olyan társaság, amely egy kis karikát csinál a legjobb szívű emberekből, amelyben az ember elfelejti azt a nagy egyenetlenséget, amely a külső világban van, amely-

ben az ember a királyt és a legalacsonyabb rendű embert is testvérének nézi, amelyben elfelejtkezik a világ esztelenségei felől, s azt látván, hogy minden tagban egy lélek, tudni illik a jónak a szeretete dolgozik, amelyben sokkal biztosabb barátot lel, mint a külső világban, amelyben ki-ki igyekszik embertársainak nyomorúságát, aszerint amint tehetsége engedi, könnyíteni, amelyben ki-ki olvasni, tanulni, szerzetes atyafiát munkái, írásai, példák által tanítani tartozik."

Egy másik, szintén Arankához írt levelében arra biztatja barátját, hogy próbáljon Erdélyben páholyt alapítani: „Ha Te egynéhány egyetértő, meghitt barátot szereznél, aki összeesküdne, hogy nem csak profánnak nem szólna, de még kőművesnek sem, s te nekem hírt adnál, berepülnék hozzátok Erdélybe, s constitualva volna páholyotok."

A kolozsvári páholy 1791-ben valóban megalakult, de Kazinczy erdélyi utazási terve nem sikerült. Erdély helyett előbb a bitófa, majd a börtön várt rá. 1794-ben, mivel kapcsolatban állt a Martinovics-féle összeesküvés tagjaival, őt is letartóztatták, s december 14-én „felségárulás, lázadás, a trón és az alkotmány ledöntésére s a közbéke felháborítására való törekvés" vádjával halálra ítélték. Rokonainak közbenjárására a királyi kegyelem börtönbüntetésre változtatta ítéletét, s hetedfél évet raboskodott Spielberg, Kufstein és Munkács börtöneiben. Testileg megtörve, lelkierejét megacélozva szabadult 1801-ben.

Ekkorra már a magyar szabadkőművességnek is vége volt, az összes páholyt törvényen kívül helyezték. Kazinczy ekkor sem tagadta meg szabadkőműves voltát. A *Tövisek és virágok* című epigrammagyűjteményében Bárócziról, költő barátjáról mint szabadkőművesről emlékezik meg. Horváth Ádámhoz, szabadkőműves testvéréhez szoros barátság fűzte, és jó két évtizeddel a páholyok feloszlatása után tőle kérte a „szabadkőműves káté" elküldését, mivel az övé 1794-ben elveszett.

Kazinczy élete alkonyához közeledve ugyanolyan lelkesedéssel ragaszkodott a szabadkőművesség eszméihez, mint fiatal korában. Egy helyen ezt írta: „Óhajtom a szerzet elterjedését, mert meg vagyok győződve, hogy ez a legtökéletesebb oskolája az emberi szívnek." Kazinczy a szabadkőművességben egy nemesebb erkölcsiséget, tisztább gondolkozásmódot, minden előítélettől, babonától mentes tudást keresett, s ő olyan ember volt, aki meggyőződéséért, elveiért tudott dolgozni, harcolni és értük szenvedni, elviselni a nélkülözés keserűségeit, a hideg részvétlenséget, az irodalmi harcok igazságtalanságait, sőt még a börtön kínjait, szenvedéseit is.